

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№4

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 659 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 7-aprelda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongirاتبay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Viktorovna, Candidate of Economic Sciences (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Цифровизация социально-трудовых отношений: вызовы и перспективы для работников	18
Абдумухтаров Анваржон Акрамжонович	
O'zbekistonda faoliyat ko'rsatayotgan soliq to'lovchi yuridik shaxslarning iqtisodiy faoliyatini rag'batlantirish masalalari.....	26
To'xtaboyev Nuriddin Isomiddin o'g'li	
Ecotourism in Protected Areas: A Literature Review.....	32
Ismoilova Maftuna Mamat qizi	
Iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi sharoitida xizmatlar sohasini rivojlantirishning hududiy xususiyatlari.....	38
Primova Shaxlo Jumayevna	
Statistik baholash va ekonometrik modellashtirish orqali biznes rivojlanish tendensiyalarini samaradorligini baholash.....	43
Xabibullayev Ibrohim, Saidova Marhabo Xabibullo qizi	
Tijorat banklarida xususiy kapital hisobi va auditini takomillashtirish	52
Qodirova Zilola Maxmud qizi	
Qo'shilgan qiymat solig'i ma'muriyatchiligining ilg'or xorij tajribasi.....	57
Erkayev Nodir Xudayberdiyevich	
O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni joriy etish holati va asosiy yo'nalishlari.....	71
Madraximova Zulfiya Nurmatovna, Ishankulova Komila Kurbanovna, Ortiqboeva Aziza Xolmurza qizi, Omonkulova Ro'zigul Akmaljon qizi	
Challenges and opportunities in implementing green economy indicators in uzbekistan's industrial sector under the fourth industrial revolution.....	76
Shodmonov Ruslan Golib ugli, Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich	
Rivojlangan mamlakatlarga ishchi kuchi oqimi va O'zbekiston mehnat bozoridagi o'zgarishlar.....	89
Tilabova Kumush Farhod qizi	
Mamlakatda "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish	95
Yuldashboyev Azizulloh Bunyodbek o'g'li, Matkarimov Inomjon Baxtiyorovich	
"Ta'lim muassasalarida moliyaviy resurslarni samarali rejalashtirish va boshqarish"	101
Bauyetdinov M.J., Medetbayeva D.T.	
Enhancing utilization and minimization of renewable energy systems in uzbekistan	105
To'irova Hamida Umedovna	
Tijorat banklari daromadini oshirishda aholining savodxonligi va xulq atvorining roli	114
Shakhlo Davirova	
2020–2024-yillarda o'zbekistondagi iqtisodiy o'sish dinamikasi	120
Akbarov Nodir, Ibodullayev Navro'zbek	
O'zbekistonda xalqaro moliyaviy institutlarning yashil moliyalashtirish jarayonidagi roli va strategik yo'nalishlari	125
Gulmira Axmadjonova Xabibulla qizi	
Sug'urta tizimiga raqamli texnologiyalarning ta'siri	133
Uzaqova Kamola Bexzodovna, Yahyoyev Bahridinxon Bahroil o'g'li	
Improving payment services practices in commercial banks: strategies for efficiency and security.....	138
Mamayusuf Abdusamatov	
Jahon moliya tizimi: asosiy tendensiyalar va rivojlanishning innovasion yo'nalishlari	143
Ataniyazov Jasurbek Xamidovich	
Повышение конкурентоспособности экологического туризма Узбекистана путём развития всесезонных горных туристических центров.....	150
Ахмедходжаев Равшан Темурович	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar tashqi iqtisodiy faoliyatida valyuta operatsiyalarini takomillashtirish	157
Safarov Alisher Ibrohim o'g'li	

Oliy ta'lim tizimini miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari asosida baholashning kompleks metodologiyasi.....	163
Hakimova Mushtariybonu Hamid qizi, Bozorova Muazzam Hamid qizi	
Ko'chmas mulkni boshqarish samaradorligini baholashning uslubiy yondashuvlari	167
Mirdjalilova Dildora Shuxratovna	
Xizmatlar sohasini rivojlantirishda kichik biznesning ahamiyati va uning innovatsion rivojlantirishdagi muhim xususiyatlari	173
Ulasova Oygul Baxtiyorovna	
Результаты долгосрочного прогнозирования и стратегического анализа эффективной организации современного управления жилищным фондом.....	178
Бердиева Дилфуза Ахатовна	
Improving long-term assets accounting and auditing	184
Gulboy Yusupov	
Davlat budjeti va xususiy sektor ishtirokida oliy ta'limni moliyalashtirishning optimal modeli.....	189
Bozorov Alisher Ro'zimurodovich	
Xufyona iqtisodiyotni qisqartirishda soliq islohotlari va raqamli texnologiyalar: O'zbekiston tajribasi va xalqaro yondashuvlar.....	193
Choriev Makhmayokub, Karimov Mamurbek, Xamrayev Olimjon, Urazov Mansur	
Bank aksiyalarining bozordagi narx dinamikasi va unga ta'sir etuvchi omillar	200
Nomozov Samandar Shuxrat o'g'li	
Sanoatda rivojlanish kafolati: moliyaviy boshqaruvni raqamli transformatsiya orqali avtomatlashtirish.....	206
To'qlijev Abdirauf Bahodir o'g'li	
Inson kapitalini rivojlantirishning jamiyat farovonligi, aholi daromadlariga ta'siri.....	214
Bozorova Saxobat Abdujapparovna	
Анализ конкурентной среды: методология, примеры и этапы процесса.....	219
Садикова Раъно Абдуллаевна	
Tijorat banklarida muammoli kreditlarning nazariy asoslari va ular bilan ishlash mexanizmining zaruriyati	225
Salixova G.J	
Iqtisodiyotda energiya xavfsizligiga erishishning xorij tajribasi.....	230
Samandarov Og'abek Alisher o'g'li	
Measuring methodologies of influence of the esg factors	235
Tolipova Feruza Alisherovna	
Совершенствование налогового администрирования в условиях экологически устойчивого развития.....	240
Омонов Отажон Журакулович	
Moliyaviy vositalar asosida erkin iqtisodiy zonalarni rivojlantirish strategiyasini takomillashtirish	249
Quziev Ravshan Ramazanovich	
Методологические аспекты внедрения управленческого учета в университетах Узбекистана.....	253
Каршиева Мохинур Олим кизи	
Budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini takomillashtirish (tibbiyot muassasalari misolida)	257
Tulyaganov Abdumalik Abdiraximovich	
Умные города как фактор экономического развития.....	261
Нозима Кахрамоновна Хакбердиева	
Перспективы зеленого фактора экономического роста в Республики Узбекистан.....	266
Исламова Насиба Улугбек кизи, Абдурашидов Отабек Улугбекович, Мамасалиева Мукаддас Ибадуллаевна	
Qurilish korxonalarida sifat menejmentini joriy qilish mexanizmlarini takomillashtirish	270
Ergashev O'tkir, Saidov Mash'al Samadovich	
Xorazm viloyatida eksportni rivojlantirish uchun potensial imkoniyatlar va ularni baholash.....	275
Fozil Xolmurotov	
Maishiy xizmatlar sohasini davlat tomonidan tartibga solishning nazariy jihatlarini.....	282
Quliyev Begimqul Melikovich	

O'zbekiston hududlarida chakana kreditlashning o'sishi.....	289
Eshqobulova Charos O'roq qizi	
Empowering uzbekistan's grain enterprises: innovative strategies for sustainable growth and operational efficiency.....	292
Kurbanova Dildora Abdurakhmanovna	
Kapital investitsiyalarga doir axborotlarni xususiy kapital to'g'risidagi hisobotda aks ettirish uslubiyatini takomillashtirish	298
Boronov Bobur Farxodovich, Muxammadiev Zarrux Umarovich	
To'qimachilik korxonalarining yashil iqtisodiyotga o'tishi va yengil sanoat korxonalarini muqobil energiyadan samarali foydalanish yo'llari	303
Xolbekova Feruzaxon Rasulovna, Jalolova Aziza Jalol qizi	
Research on the effects of interest rate, inflation rate and gross domestic product (GDP) on the level of foreign direct investment (FDI) inflows (evidence from Uzbekistan).....	307
Azimov Shakhzod	
Organik mahsulotlar eksportini rag'batlantirishda maqsadli bozorlarga yo'naltirilgan marketing strategiyalari.....	314
Xidirov Shohrux Bobir o'g'li	
Korxona iqtisodini barqarorligini ta'minlash masalalari.....	319
Abdullayev Maqsud Abdumaxmudovich	
Внедрение инновационных методов управления человеческих ресурсов в строительных компаниях.....	323
Джураева Гузаль Шавкатовна	
Sug'urta zararlarini baholashda sun'iy intellektni qo'llash istiqbollari	328
Shoraximova Zilola Nasirdjonovna	
O'zbekiston Respublikasi mahalliy budjet tizimini moliyalashtirish masalalari	332
Qo'ldoshev Diyor O'rol o'g'li	
Raqamli texnologiyalar asosida raqamli ekotizimlar va ularning biznes-jarayonlarga ta'sirini aniqlashga ilmiy qarashlar tahlili	336
Suvanova Dilnoza Dilmurod qizi	
Innovatsion salohiyatni oshirish asosida qurilish materiallari sanoati korxonalarining boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish	342
Xaydarova E'zoza Shukurullayevna	
Aholi turmush darajasini dinamik kontekstli normallashtirish va moslashuvchan vaznlar usuli orqali baholash	352
Xolto'rayev Islom Ilhomovich, Ollokulova Feruza Mansurovna	
O'zbekiston Respublikasida xufiyona iqtisodiyotini qisqartirish va mamlakat rivojlanishiga uning ta'siri.....	358
Baxtiyorov Sherali Muzaffarovich	
Qayta tiklanuvchi energiya manbalari qurilmalarini aholi tomonidan xarid qilish va kompensatsiya ajratish jarayonlarini raqamlashtirish hamda tizimlar integratsiyasi istiqbollari.....	362
Ochilov Abdujabbor Akramovich	
O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirish va aholi farovonligini oshirishda chet el tajribasining afzalliklari.....	369
Raxmatullayeva Shaxnoza Xamidovna, Akbarova Iroda Samatovna	
Qurilishda loyiha boshqaruvi konsepsiyasining mazmuni	375
Pulatov Shaxron Axmedovich	
Loyiha budjeti va uning ijrosini ta'minlash masalalari.....	379
Murodova Mohigul Chori qizi, Xamidov Odil Davurovich	
Qishloq xo'jaligidagi chorvachilik tarmog'ining iqtisodiy faoliyatini o'rta muddatli statistik prognozlarini tuzish (Andijon viloyati misolida).....	390
Iskandarov Davlatbek Xursanbekovich, Urishev Baxtiyor Abdusamatovich, Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	
Innovatsion faoliyatning iqtisodiy samaradorligini baholash va rivojlantirish yo'llari.....	397
Qurbonov Tolmasjon Namoz o'g'li, Shodiyev Fazliddin Qalandar o'g'li, Holmirzayeva Gulruh Akbarovna	
Fond bozorida kompaniyaning investitsion jozibadorligini baholash uslubiyoti	403
Yulduz Usmanova	
Jahon bozoriga kirishda elektron bozorlarning ahamiyati	411
Hamroyeva Umida	

Comparative statistical analysis of foreign trade indicators of the Republic of Uzbekistan	415
Abdualilova Bibisora Bakhodir kizi	
Yaxshi korporativ boshqaruv orqali aksiyadorlik jamiyatlarining kapital qiymatini oshirish: metodologik yondashuv.....	423
Urinov Bobur Nasilloevich	
JAS – barqaror qishloq xo'jaligini rivojlantirishning yapon modeli vositasi	423
Baynazarov Elmurod Erkinovich	
Xususiy banklarning depozit operatsiyalarini mustahkamlash yo'llari	435
Olimov Abror Axadjon o'g'li	
The impact of digital financial technologies on the financial system.....	439
Yahyoyev Bahriddinxon Bahroil o'g'li, Pardayev Olim Mamayunosovich	
Korxona eksport salohiyatini oshirishning "yashil" marketing mexanizmi	443
To'rayev Shohrux Halimovich	
O'zbekistonda ichki turizmni rivojlantirishda turistik oqim mavsumiyligini boshqarish yo'llari	448
Fayazov Muxiddin Sobirovich	
Sanoat korxonalarida qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish bo'yicha xalqaro tendensiyalar	453
Bobobekov Ergash Abdumalikovich	
Ayollar tadbirkorligining tarixi: O'zbekiston va dunyo bo'yicha rivojlanishi.....	459
Burxanova Sabo Tulanovna	
Qimmatli qog'ozlar bozorida investorlar risklarini pasaytirishni takomillashtirish yo'llari.....	466
Xalilov Umid Ishtemirovich	
Korxona moliyaviy ko'rsatkichlari tahliliga fundamental yondashuv.....	470
Dilshodjon O'rinov, Sanobar Ismoilova	
Iqtisodiy o'zgarishlar davrida korxonalar moliyaviy barqarorligining ta'minlanishi omil va mezonlari	475
Xolbekova Dilobarxon Rasuljon qizi	
Cash accounting as a tool of financial discipline and transparency in the public sector	481
Marqaboyev Sardorbek Abdusalomovich, Annayev Abdurasul Abdurashidovich	
Пути совершенствования практике финансирования социального предпринимательства.....	486
И.Ж.Исаков	
O'zbekistonda an'anaviy resurslar va qayta ishlanadigan energiya manbalarini rivojlantirish imkoniyatlaridan unumli foydalanish	490
Normurodov Xusan Eshmaxmatovich, Kaxramanova Sevdal Shamsiddin qizi	
Ijtimoiy salohiyat – hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishning boshqaruv obyekti sifatida.....	497
Erkayeva Gulbahor Panjiyevna, Zoirov G'olibjon Toshtemir o'g'li	
Xorazm oziq-ovqat bozorida mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirishda marketing faoliyatlarini baholash usullari	503
Abdikarimova Zilola Baxramovna	
Переход к зелёной энергетике узбекистана как возможность достижения устойчивого экономического роста	508
Бай Жин Хуан (Bai Jin xuan)	
Изучение условий финансирования проектов международными банками развития	513
Жалилова Барнохон Суръатжоновна	
O'zbekiston respublikasi budjet jarayonida budjetlarning ochiqqligi va jamoatchilik ishtirokini oshirish.....	517
Shodmonqulov Temurbek Ulug'bek o'g'li	
Chiqib ketayotgan aktivlarni hisobga olish va baholash masalalari	522
Kuziyeva Dinora Bahodirovna	
Asosiy kapitalga investitsiyalarning iqtisodiy o'sishga ta'siri.....	528
Qo'shbaqov Aybek Shovqiyevich	
Changes in employee benefits and human resource management in accounting system of the Republic of Uzbekistan	535
Ravshanbekov Lazizbek Tolibjon o'g'li, Toshpulatova Munisabonu	

Iqtisodiyot tarmoqlarida suv iste'molini boshqaruvining raqamlashtirish tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish istiqbollari.....	541
Karimov Anvarjon Muqumjonovich	
Теоретические аспекты налогообложения доходов физических лиц на основе всеобщего декларирования	547
Усманова Мухлиса Сагдуллаевна	
Bank tizimini raqamlashtirish va uning bank barqarorligiga ta'siri.....	555
Sayfullayev Jamshidjon Xabibjanovich	
Kambag'allikni qisqartirish va aholi bandligini ta'minlashda tadbirkorlik faoliyatining o'rni	560
Saparov Ismat Chorshanbiyevich	
Innovatsion korxonalarda xarajatlar hisobining zamonaviy usullari	565
Turayev Og'abek Kaxramonovich, Ochilov Shavkat Toshmamatovich	
Дополнительные услуги в индустрии гостеприимства как эффективный инструмент продвижения бренда предприятия	570
А.И. Лесников, Д.В. Мамаева	
Преимущества и вызовы перехода на зелёную экономику	580
Умарова Гузал Гайратовна, Лапасова Камола Фарход кизи	
Yashil iqtisodiyot sharoitida hududlarda ishlab chiqarish korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish	586
Ibrogimov Sherzodbek Xalimjon o'g'li, Djurayeva Maxliyoxon Xayrullayevna	
Yashil iqtisodiy o'sishni ta'minlashda bevosita soliqlar rolini oshirish masalalari	591
Abdullayev Dilmurod Aliyar o'g'li	
The main directions for improving innovative activities in agriculture	598
Aytmuratova Miyrigul Zhalgasovna	
Klaster tizimi orqali O'zbekistonda qishloq xo'jaligining iqtisodiy o'sishi	605
Xaydarov Sardor Komil o'g'li	
Inklyuziv ta'lim: adolatli va teng jamiyat sari	610
Muxamedjanova Dilshodxon Muzaffarovna	
Yashil iqtisodiyot: muammo va yechimlar	615
Boymatov Xoliyor Qurbonovich	
Issues of using foreign loans in the development of the transport system in the Republic of Uzbekistan	621
Alimov Ilhomjon Ikromovich	
Проблемы и резервы развития пищевой промышленности в экспортном направлении.....	628
Ўролова Севара Бехзод кизи	
Оценка степени риска инновационной деятельности	634
Алиева Эльнара Аметовна	
Yashil innovatsiyalar, ularning turlari va omillari.....	638
Maxkamova Sayyora Shokirovna	
Qishloq xo'jaligida transport tizimidan samarali foydalanishning nazariy asoslari.....	641
Turdiyeva Irodaxon Ismoil qizi	
Soliq ma'murchiligida nazorat funksiyasi va unda kameral soliq tekshiruvi hamda takomillashtirish yo'llari.....	648
Hujamuradov Abrorbek Ro'zimurat o'g'li	
Sanoat korxonalarida xarajatlarni mahsulot tannarxiga taqsimlash metodologiyasini takomillashtirish istiqbollari	653
Safarov Javohir Ismoilovich	

SANOAT KORXONALARIDA XARAJATLARNI MAHSULOT TANNARXIGA TAQSIMLASH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

Safarov Javohir Ismoilovich

TDIU "Audit" kafedrası

mustaqil izlanuvchisi

ORCID: 0009-0006-0530-7601

Annotatsiya: Mazkur maqola sanoat korxonalarining bilvosita xarajatlarini guruhlash va qayta guruhlashtirishni takomillashtirish, shuningdek ularni mahsulot (ishlar, xizmatlar) tannarxiga kiritish hamda tizimli taqsimlash metodologiyasi masalalariga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: bilvosita xarajatlar, to'g'ridan-to'g'ri xarajatlar, buxgalteriya hisobi va hisoblash jarayoni, ishlab chiqarish xarajatlari, xarajatlarni tasniflash, bilvosita xarajatlarni taqsimlash.

Abstract: This article is devoted to the issues of improving the grouping and regrouping of indirect costs of industrial enterprises, as well as the methodology of their inclusion in the cost of production (works, services) and systematic distribution.

Key words: indirect costs, direct costs, accounting and calculation process, production costs, cost classification, distribution of indirect costs.

Аннотация: Данная статья посвящена вопросам совершенствования группировки и перегруппировки косвенных затрат промышленных предприятий, а также методологии их включения в себестоимость продукции (работ, услуг) и систематического распределения.

Ключевые слова: косвенные затраты, прямые затраты, бухгалтерский учет и процесс расчета, производственные затраты, классификация затрат, распределение косвенных затрат.

KIRISH

2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlash va yalpi ichki mahsulotda sanoat ulushini oshirishga qaratilgan sanoat siyosatini davom ettirib, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 1,4 baravarga oshirish, mahsulot tannarxini o'rtacha 20 foizga pasaytirish hamda korxonalarning moliyaviy holatini yaxshilash, foyda bilan ishlashni ta'minlash masalalari dolzarb ekanligini ko'rishimiz mumkin. 2022 yilning dastlabki ikki oyida O'zbekiston 15 ta xorijiy davlatlarga qiymati 45,6 mln AQSh dollariga teng bo'lgan qariyb 8 ming tonna trikotaj mahsulotlarini eksport qilgan. Trikotaj mahsulotlari eksporti hajmi o'tgan yilning mos davri bilan solishtirilganda 8,4 mln AQSh dollariga oshgan. 2022 yilning yanvar-fevral oylarida O'zbekiston trikotaj mahsulotlarini eng ko'p eksport qilgan davlatlar, ya'ni: Rossiya – 14,5 mln, Qirg'iziston – 14,2 mln, Italiya – 8,6 mln, Ukrainaga – 2,8 mln AQSh dollari miqdorida eksportbop trikotaj mahsulotlarini sotgan. O'zbekistonda trikotaj mahsulotlarini eksporti hajmini xududlar kesimida solishtirganimizda 2022 yilning ikki oyida trikotaj mahsulotlarini eng ko'p eksport qilgan hududlar misolida -Toshkent shahri – 19,1 mln, Toshkent viloyati – 9,1 mln, Andijon viloyati – 6,4 mln, Buxoro viloyati – 3 mln AQSh dollari miqdorida eksportni amalga oshirganini ko'rishimiz mumkin.

Mazkur ma'lumotlardan ham ko'rinib turibdiki sanoat korxonalarida samarali boshqarish-bu rejalashtirilgan iqtisodiy foyda olishga qaratilgan ichki boshqaruv mexanizmlarining moslashuvchan o'zaro ta'siriga asoslangan murakkab tizimidir. Bunday sharoitda, iqtisodiy faoliyat muvaffaqiyatining asosiy omillaridan biri, ishlab chiqarish uchun sarflangan resurslar to'g'risidagi, tezkor qarorlar qabul qilish va uzoq muddatli istiqbolli rejalarni ishlab chiqish bilan bog'liq bo'lgan, haqiqiy tasdiqlangan, eng ishonchli ma'lumotlardan muntazam foydalanishdir.

Bu hisoblash jarayoniga talablarni kuchaytirishga turtki beradi, ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish uchun axborot bazasini yaratish va yuritish texnikasi va usullarini, ichki hisobotni yaratish texnologiyalarini, xabardorlik darajasini oshirish imkoniyatlarini sezilarli darajada yangilaydi va bir qator sanoat korxonalarida

olib borilgan tadqiqotlar bilvosita xarajatlarni aniqlash, tizimlashtirish va mahsulot tannarxiga kiritish bilan bog'liq muayyan muammolar bor degan xulosaga kelish imkonini beradi. Bu masalaning dolzarbligi, shu jumladan, bu turdagi resurslar to'g'risidagi ma'lumotlar, ularni kamaytirishga qaratilgan inqirozga qarshi strategiyalarni ishlab chiqishda, sanoat korxonalari xodimlari diqqat markazida bo'lishi bilan belgilanadi. Bu vaziyatda ushbu manbalar to'g'risidagi ma'lumotlarning ishonchilligi muhim ahamiyatga ega ekanligini isbotlashni talab qiladi. Tadqiqot natijalari o'rganilayotgan korxonalarining buxgalteriya hisobi amaliyotida bilvosita xarajatlar hajmini aniqlashda unga qanday tartibda yondashishning noaniqligini aniq ko'rsatib turibdi. Bu toifadagi xarajatlarni aniqlash mantig'i shunchalik noaniqki, ular ko'pincha ta'rif bo'yicha ishlab chiqarish xarajatlari bilan bog'liq bo'lmagan resurslar haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Bu xulosaga misol, korxonaning trikotaj mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun bilvosita xarajatlarga, mazkur xo'jalik yurituvchi sub'ekt tomonidan tijorat maqsadlarida yaratilgan va xo'jalik faoliyati doirasida faoliyat yuritadigan umumiy ovqatlanish, sog'lomlashtirish va sport zalini saqlash xarajatlari kiradi. Bundan tashqari, bilamizki, bilvosita xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlar majmuasini tuzish mezonlari va parametrlari korxonaning buxgalteriya hisobi standartlarida amalda aks ettirilmagan va ishlatilgan hisoblash usullari ijrochilarning taxminiy baholariga asoslanadi, bu esa mahsulot tannarxining buzilishiga va natijada moliyaviy natijaga olib keladi. Bizning fikrimizga ko'ra, ularning axborot va unga amal qilish darajasining noaniqligi sharoitida hisob-kitoblarning nisbiy xatosining o'rtacha qiymati taxminan 10-15%ni tashkil qiladi va bu ko'rsatkich, afsuski, ortib bormoqda. Xarajatlarni to'g'ri hisobga olish va mahsulot tannarxini pasaytirish uchun muhim axborot manbalarini to'g'ri tanlash muhim vazifalardan biridir.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Ilmiy va amaliy manbalarda keltirilgan nazariy va uslubiy yondashuvlar tahlili ishlab chiqarish sanoatining xo'jalik yurituvchi sub'ektini boshqarish tizimida bilvosita xarajatlarni aniqlashning mavjud usulining yo'qligini, ularni nazariyaning adolatligini ko'rsatadi. Ishlab chiqarish tannarxi ayrim iqtisodchilar masalan S.A.Pivkinning ta'kidlashicha, «bilvosita xarajatlar korxona ishlab chiqaradigan mahsulot hajmiga bog'liq emas va ularni har bir mahsulot turiga mutlaqo to'g'ri kiritish mumkin emas» [2011]. Shundan kelib chiqqan holda, bilvosita xarajatlarni moliyaviy mas'uliyat markaziga yoki ma'lum turdagi mahsulotga bog'lash juda qiyin ekanligini inobatga olish zarur. Buning sababi ayrim iqtisodchi olimlar E.A.Grishinaning ta'kidlashicha «bilvosita xarajatlar sanoat ishlab chiqarish jarayonini ta'minlaydi, lekin unda bevosita ishtirok etmaydi» degan fikrni bildirgan [2015]. Bundan tashqari bir qator iqtisodchi olimlarning ilmiy qarashlari ham xuddi shunday fikrda ekanligini tasdiqlashi mumkin. Masalan E.R. Muxinaning fikricha sanoat korxonalarida xarajatlarni mahsulot tannarxiga taqsimlashda bevosita xarajatlar «asbob-uskunalarini tashish, ularga texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash, mashinalar va uskunalarni sozlash, har xil turdagi energiya bilan ta'minlash, saqlash, asboblarni va ehtiyot qismlarni ishlab chiqarish, texnologiya» kabi sohalarni ham o'z ichiga qamrab oladi degan fikr bilan chegaralanadi [2016]. Sanoat korxonalarida dizayn, ishlab chiqarishni rejalashtirish, marketing, buxgalteriya hisobi va boshqa sohalarga ham alohida e'tiborni qaratishni taqozo etadi. Tekshirilayotgan xarajatlardagi o'zgarishlar va bir qator bilvosita xarajatlar (ma'muriy xodimlarning ish haqi, kommunal xizmatlar, ishlab chiqarish uskunalari eskirishi va ijarasi va boshqalar) xizmat ko'rsatish va yordamchi jarayonlarni amalga oshirish sohalaridan tashqarida paydo bo'ladi, ya'ni. to'g'ridan -to'g'ri asosiy ishlab chiqarish bo'linmalarida amalga oshirilmaydi. Bizning fikrimizcha sanoat korxonalarida buxgalteriya hisobi texnikasi va usullarini o'rganish, ishlab chiqarish xarajatlarning bilvosita xarajatlarni taqsimlash uchun asos sifatida eng talabchan ko'rsatkichlarni aniqlash, bu asosiy ishlab chiqarish xodimlarining ish haqi, moddiy xarajatlar, daromadning shakllanishi ko'rib chiqilgan korxonalarining buxgalteriya hisobi amaliyotidagi holati quyida ko'rsatilgan. Yuqorida aytib o'tilganidek, o'rganilayotgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning buxgalteriya hisobi amaliyotini tartibga soluvchi hujjatlarida, afsuski, u yoki bu ko'rsatkichni tanlashni oqlaydigan aniq mezonlar yo'q. Bu korxonalar buxgalterlari o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalari shuni ko'rsatadiki, ularni qo'llash, qoida tariqasida, empirik asosda qullanadigan an'analar, mutaxassislar sezgisi va kamdan-kam hollarda iqtisodiy masalalar birinchi o'rinda turadi degan fikrga kelish uchun asos bo'ladi. Eng ko'p ishlatiladigan indikator bu

N.D. Vrublevskiyning ta'kidlashicha «asosiy xodimlarning ish haqi» bo'lib, u ma'lum uslubiy usulda aks ettirilgan [2002]. Bizning fikrimizcha bu manba shuni ko'rsatadiki, bu ko'rsatkichni qo'lda va kam mexanizatsiyalashgan ishlab chiqarish sharoitida bilvosita xarajatlarni taqsimlash uchun asos sifatida ishlatish maqsadga muvofiqdir; moddiy xarajatlar ko'rsatkichlari - moddiy iste'mol darajasi yuqori bo'lgan korxonalar uchun daromad - tashkilot byudjetiga bilvosita xarajatlarning katta yuki bilan ta'sirini ko'rsatadi degan xulosaga kelish mumkin.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada muallif tomonidan ilmiy abstraksiyalash, qiyosiy tahlil, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mazkur maqolada ilmiy izlanishlar natijasi bo'yicha ishlab chiqilgan metodologiya sanoat korxonalarining buxgalteriya hisobi amaliyotida qo'llanilishi mumkin, bu esa buxgalteriya hisobi va hisob -kitob ishlariga sarflanadigan mehnat xarajatlarini kamaytiradi, ishlab chiqarishning oddiy ko'rsatkichlarining ishonchligini oshiradi, ishlab chiqilgan qarorlar va iqtisodiy strategiyalarning samaradorligi va sifatini oshiradi.

Maqolada keltirilgan usul ishlab chiqarish xarajatlarini boshqarish uchun ma'lumotlar maydonini kengroq aniqlash va shunga mos ravishda tizimli tasniflash, shuningdek mahsulot (ish, xizmat) narxiga iqtisodiy asoslanish hisobiga sezilarli darajada optimallashtirish imkonini beradi. Ushbu yondashuvlar buxgalteriya hisobi va axborot segmentini tartibga solish uchun hujjatlar bazasiga kiritilishi mumkin. Sanoat korxonasining odatdagi faoliyatini boshqarish uchun taklif etilayotgan metodologiya, qiymat yaratish jarayonlari samaradorligining asosiy ko'rsatkichlarini hamda ko'p o'zgaruvchan iqtisodiy hisob-kitoblarning axborot va instrumental imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi. Ushbu tadqiqotlar ishlab chiqarish xarajatlarini tizimli tasniflash va buxgalteriya hisobi bo'yicha xalqaro standartlarni amaliyotga joriy etish va yangilash jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kunda tashkil etilayotgan klasterlar bo'yicha xarajatlarni hisobga olish hamda hisobini yuritishda rivojlangan mamlakatlar tajribasidan foydalanish, yuqori natijalarga erishish uchun xizmat qiladi.

Masalan sanoat korxonalarida ishlab chiqarish xarajatlarini tizimli tasniflash, ularni faoliyati tekshirilayotgan korxonada paydo bo'lgan paytdagi asosiy tannarxiga kiritish ehtimoli yoki imkonsizligiga asoslanib, to'g'ridan-to'g'ri xarajatlarni sifatida aniqlash imkonini berdi. Bunda 12% xarajatlarni bilvosita xarajatlarni tarzida aks ettirilgan. Bilvosita xarajatlarning to'g'ridan-to'g'ri xarajatlarni ro'yxatiga kiritilishi qo'yidagi jadvalda keltirilgan (1-jadval).

1- jadval. Bilvosita xarajatlarning to'g'ridan -to'g'ri xarajatlarga bo'linishi.

№	Xarajatlarni nomi	Hisobga olish asoslari
1	Dastgohlarni, tikuv mashinalarini, presslarni va boshqa ishlab chiqarish mexanizmlarini ishga tushirish uchun elektr, gaz, yoqilg'i, suv va siqilgan havo va boshqa turdagi energiya sarflari.	Xarajatlarni markazlari, mahsulot nomlari (buyurtmalar, xo'jalik jarayonlar), uskunalar birliklari (asosiy vositalar kodlari) to'plangan resurslar sarfini o'lchashning elektron vositalaridan foydalanish va masofadan turib ma'lumotlarni olish orqali amalga oshirish.
2	Qadoqlash, jihozlash xarajatlari; tikuv va tuquv dasgohlarini o'rnatish, g'iloqlash va ehtiyot qismlarini zahira qilish xarajatlari.	Maxsulot turlari ro'yxati bo'yicha o'zimiz ishlab chiqargan qayta ishlangan mahsulotlar, ehtiyot qismlar va yarim tayyor mahsulotlar soni.
3	Korxona ichidagi tovarlarni ko'chirish xarajatlari.	Ishlab chiqarilgan mahsulotlar (buyurtmalar, xujalik jarayonlar) va javobgarlik markazlari bo'yicha elektron uskunalarining ishlashini o'lchashning onlayn tarzida ma'lumotlarni masofadan olish.
4	Ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lmagan moddiy xarajatlarni (asosiy materiallar, yarim tayyor mahsulotlar, sotib olingan mahsulotlar, yoqilg'i va elektr energiyasini ortiqcha sarflash; moddiy resurslarning yo'qolishi)	Materiallar, yarim tayyor mahsulotlar, sotib olingan mahsulotlar, yoqilg'i va elektr energiyasi resurslar sarfini operativ nazorat qilish jarayonida tuzilgan hujjatlar asosida aniqlash.
5	Yaroqsiz mahsulotlarni tuzatish xarajatlari	Rad etilgan mahsulotlar (buyurtmalar) nomlari ro'yxati.
6	Tayyor mahsulotni qadoqlash va saqlash joyiga tashish xarajatlari	Tayyor mahsulotlar (buyurtmalar) nomlari ro'yxati.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, bu korxonada mahsulotlarni moddiy iste'mol qilish darajasi qisman mexanizatsiyalashgan jarayonlarning ustunligi bilan birlashtirilgan. Shunday qilib, bilvosita xarajatlarni taqsimlash uchun baza sifatida asosiy ishlab chiqarish ishchilarining asosiy moddiy xarajatlari va mehnat xarajatlarini birlashtirgan ko'rsatkichni tanlash maqsadga muvofiqdir, ulardan foydalanish umumiy xarajatlarni tannarxga taqsimlashda va tugallangan ishlab chiqarish buyurtmalarini taksimlashda kerakli ma'lumotlarini aniqlangan hisob- kitoblar asosida jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan ham ko'rish mumkin.

Hozirgi kunda to'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoati sohalarida klasterlarni joriy qilinganligi, shu sohalarida yuqori ijobiy natijalarga erishish uchun katta imkoniyatlar yaratmoqda. Shundan kelib chiqib bugungi kunda trikotaj –tikuv sanoati tizimiga ham klaster tizimini joriy qilish bu sohalarini yanada rivojlanishiga olib keladi. Bunda buxgalteriya hisobini tarmoqlar tizimida to'g'ri hisobga olish tartibini ishlab chiqish zarurati paydo bo'ladi. Yuqoridagilar klaster tizimida trikotaj mahsulotlarini ishlab chiqarish, qayta ishlov berish hamda sotish xarajatlari hisobining xususiyatlari va mahsulot tannarxini kamaytirish bo'yicha tadqiqotlar olib borish zaruriyatini yuzaga keltiradi.

Ushbu ma'lumotlardan kelib chiqqan holda shuni qayd etish lozimki, trikotaj va tikuv sanoati korxonalarida xarajatlar hisobini yuritish, xarajatlarni tizimli tartibda taqsimlash va tasniflash jarayonlarini buxgalteriya hisobi, tahlili va auditining xalqaro standartlari asosida hisob yuritishni ta'minlashi lozim. Ammo, mahsulot tayyorlash jarayonida bevosita qatnashmaydigan ayrim xarajatlar borki, ular hisobini yuritish bo'yicha masalalar o'z echimini to'liq topmagan. Jumladan, trikotaj matolarini to'qish, bo'yash va qo'shimcha ishlov berish xarajatlari, ularga me'yordan ortiqcha qilingan xarajatlar, qadoqlash, reklama va etiketka tayyorlash bo'yicha xarajatlar va boshqa xarajatlar mahsulot tannarxiga umumiy ko'rinishda olib borilmoqda. Masalan boshqa xarajatlarni tarkibini tahlil qilish qo'yidagi jadvalda ko'rsatilgan (2-jadval).

2-jadval. "AGAMA PTF NTMK" DK bo'yicha 2024 yilda boshqa xarajatlar tarkibi va salmog'i tahlili, ming so'mda.

Ko'rsatkichlar nomi	Hisobot yilida jami	Shu jumladan, asosiy iqtisodiy faoliyat turi bo'yicha	Noishlab chiqarish xarajatlari
Boshqa xarajatlar - jami	50 399 663	9 092 057	41 307 606
ulardan: xodimlarning xizmat safari bo'yicha kundalik xarajatlar	30 410	10 890	19 520
xodimlar va aktivni majburiy va ixtiyoriy sug'urta qilish	94 600		94 600
ualrdan: tashkilot tomonidan xodimlar hayotini va sog'lig'ini ixtiyoriy sug'urta qilish	26 500		26 500
xodimlarning vaqtincha ishga layoqatsizlik bo'yicha moddiy yordam	32 510		32 510
byudjetga majburiy to'lovlar, soliq va yig'imlar, davlat maqsadli fondlariga ajratmalar (ijtimoiy sug'urtaga ajratmalardan tashqari)	2 236 801		2 236 801
boshqa xarajatlar	48 005 342	9 081 167	38 924 175

Manba. "AGAMA PTF NTMK" DK hisobot ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, o'rganilayotgan korxonada boshqa xarajatlar tarkibida byudjetga majburiy to'lovlar, soliq va yig'imlar, davlat maqsadli fondlariga ajratmalar (ijtimoiy sug'urtaga ajratmalardan tashqari) 2 236 801 ming so'mlik salmoqqa ega. Bu korxonaning davlat byudjetini shakllantirishda muhim manba ekanligini ko'rsatadi. Sanoat korxonalarida xarajatlarni to'g'ri hisobga olish va ularni javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda xarajatlarni mahsulot tannarxiga bevosita va bilvosita xarajatlar tartibida taqsimlashning xorijiy tajribalaridan foydalanish ham muhimdir. Ushbu diagrammada to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita xarajatlarning foizdagi ulushi tahlil qilingan (1-diagramma).

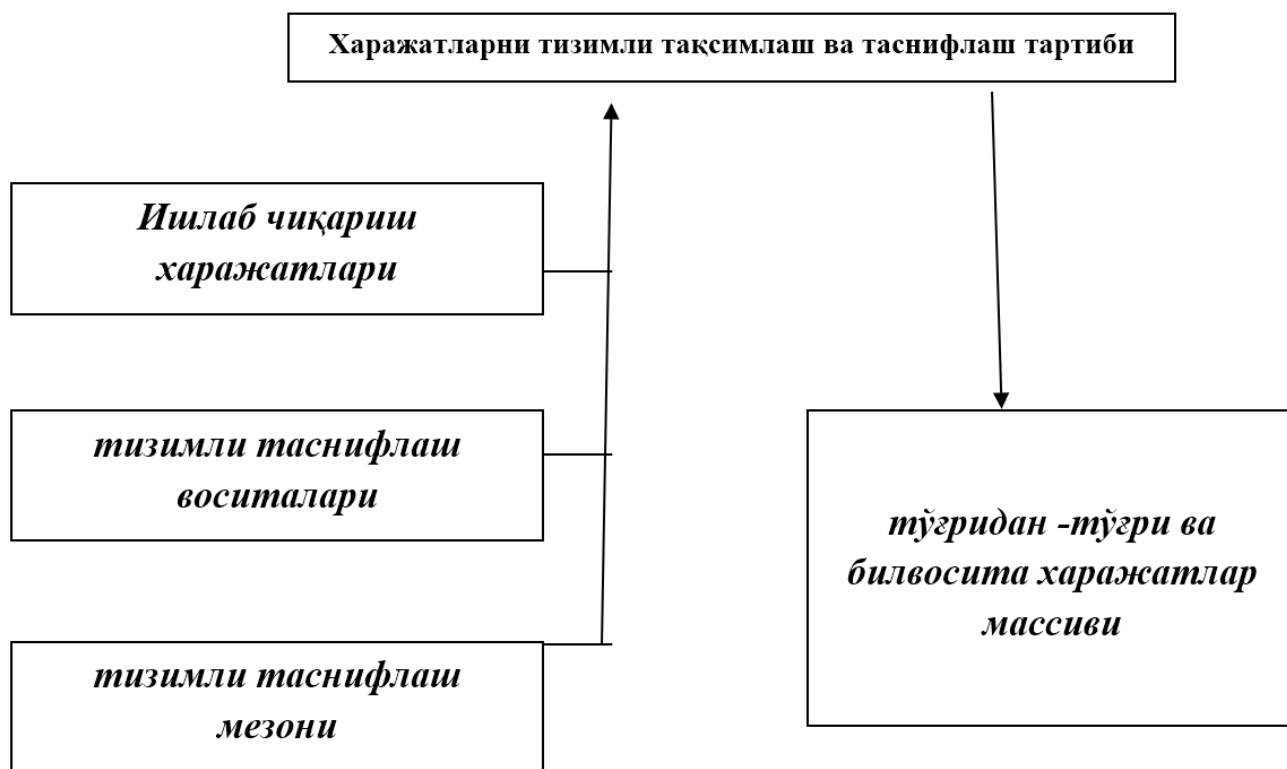

1-diagramma. To'g'ridan-to'g'ri va bilvosita xarajatlar dixotomiyasiga asoslangan ishlab chiqarish xarajatlarning tarkibiy tasnifining diagrammasi.

E'tibor bering, tekshirilayotgan korxonada umumiy bilvosita xarajatlardan faqat umumiy ustaxona xarajatlari taqsimlanadi, ularning ulushi tadbirkorlik faoliyatiga ta'sir etuvchi omillarning o'zgarishiga qarab o'zgaradi, xarajatlar markazlari byudjetining 6-7,5% ni tashkil qiladi. Bu natijaga bilvosita xarajatlarni qayta tashkil etish natijasida erishish mumkin bo'ladi, bunda uskunani saqlash va ishlatish xarajatlari deyarli to'liq to'g'ridan-to'g'ri xarajatlarga to'g'ri keladi.

Xarajatlarni o'z vaqtida, shu jumladan to'g'ridan-to'g'ri xarajatlar ulushini ko'paytirish uchun imkon beradigan soliq hujjatlarini muntazam yangilab turish kerak bo'ladi. Grafik asosida rasmiylashtirish usuli bizga ilgari ko'rib chiqilgan (1-diagramma) va uning parchalanishini (1-chizma) tuzilishi orqali to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita xarajatlarning mavjud dixotomiyasiga asoslanib ishlab chiqarish xarajatlarning tarkibiy tasnifini ifodalashga imkon beradi. Bu borada sanoat korxonalarida ularning dinamikasi va miqdoriy parametrlarini aniqlaydigan ko'rsatkichni (ko'rsatkichlar to'plamini) aniqlash mumkin. Bu usulni qo'llash asosida uzoq vaqt davomida tadbirkorlik faoliyati davomida resurslar bazasining holatini kuzatish va uning natijasida hosil bo'lgan buyurtma qilingan ma'lumotlar to'plamini yaratish imkonini amalga oshirishga imkoniyat yaratiladi. Bizning taklifimiz bo'yicha xarajatlarni tasniflash tizimini qo'yidagi chizma asosida aks ettirish mumkin (1-chizma).

1-chizma. To'g'ridan-to'g'ri va bilvosita xarajatlar tuzilmasiga asoslangan ishlab chiqarish xarajatlarni tizimli tasniflash.

Xulosa qilganimizda, mamlakatimiz tikuv-trikotaj sanoatini trikotaj mahsulotlariga bo'lgan talabini qondirishda hamda import o'rnini bosadigan milliy mahsulotlarni ishlab chiqarishda mazkur tarmoqni rivojlantirish muhim strategik ahamiyatga ega. Tahlillarning guvohlik berishicha, mazkur korxonaning xarajatlari tarkibida moddiy xarajatlarning yuqori salmoqqa ega ekanligini, mehnat va ish haqi xarajatlarning hajmini oshirish imkoniyatlari mavjudligini ko'rsatmoqda. Shuningdek, xarajatlar tahlili jarayonida "Boshqa xarajatlar" moddasining ulushi katta ekanligini inobatga olib, uni alohida yoyilgan tarzda o'rganish zarur.

Bu usul korxonaning hisob siyosatida va buxgalteriya hisobi va hisob-kitob ishlarini va umuman buxgalteriya hisobini tartibga soluvchi tegishli milliy me'yoriy va huquqiy hujjatlarda, mahalliy aktlarda aks ettirilgan bo'lishi kerak. Bu o'z navbatida istiqbolda korxonaning barqaror rivojlanishi uchun zamin bo'lib xizmat qiladi, deb o'ylaymiz.

Bizning ta'kidlashimizcha bu tizimning o'ziga xos afzalliklari mavjud:

Birinchidan - xarajatlarni etarli darajada minimallashtirish va ularni to'g'ri taqsimlash imkonini beradi.

Ikkinchidan - bozor konyukturasining mavjud shartlari rejali moliyaviy natijalarni olishni ta'minlaydi.

Uchinchidan - xarajatlarni nazorat qilish va bozor talablariga mos keluvchi maksadli tannarxni oldindan aniqlashga, shuningdek bozor talabi va xaridorlarning mo'ljaliga qarab ishlab chiqarilayotgan mahsulot muddatlari va sifatini belgilash imkonini beradi.

To'rtinchidan - narxlarni maksimallashtirish, rejalashtirish, mahsulot xajmini sotish hisobiga, shuningdek ishlab chiqarilgan mahsulot tannarxini pasaytirish hisobiga tashkilotlarning moliyaviy natijalarini maksimallashtirishni ta'minlaydi.

Beshinchidan - iqtisodiyotni barqarorlashtirish sharoitida koxonalarning muljallangan daromadini oldindan belgilab, ya'ni mahsulotga ketadigan maqsadli xarajatlarni aniqlash imkonini beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAKAR

Xulosa o'rnida shuni aytilish joizki, mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirish eng muhim masala bo'lsa, to'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoati korxonalarini rivojlantirish va eksportbob mahsulotlarni ishlab chiqarishni yanada rivojlantirishda xorijiy tajribalarni qo'llash hamda sohaga klaster tizimini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Пивкин С.А. Косвенные затраты и расход денежных средств производственного предприятия. Международный бухгалтерский учет. 2011, 177 с.
2. Мухина Е.Р. Исследование вопроса о распределении косвенных затрат на электротехнических предприятиях. Вестник современной науки. 2016, 94 с.
3. Гришина Е.А.Методика распределения косвенных затрат на промышленном предприятии. Современные тенденции развития науки и технологий. 2015, 49 с.
4. Врублевский Н.Д. Управленческий учет издержек производства: теория и практика. М.: Финансы и статистика. 2002. 350 с.
5. Jonathan Sallet, Ed Paisley. Innovation Clusters Create Competitive Communities. Huff Post Social News September 21, 2009.
6. Хасанов Б.А., Аликулов А.И., Джуманова А.Б., Суюнов Ё.Б., Хасанова Р.Б. Амалий бошқарув ҳисоби. Ўқув қўлланма. – Т.: "Iqtidoyot", 2019. 290 б.
7. Махмудов А.Н. Ишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби ва аудити. Монография, 2002 й. ТДЮУ босмахонаси, 106 б.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 4

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
